

Марко Шпановић

ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ У ОСТРУЖНИЦИ И ПОЧЕЦИ УТИЦАЈА БАРОКА НА ГРАДЊУ ХРАМОВА У СРБИЈИ

Заосталост која је владала у Србији није се огледала само на њеном културном и политичком пољу већ и на њеном стваралачком плану. Заосталост је готово неминовни пратилац свих друштвених манифестација сваког поробљеног народа. Када се овоме још дода да је Србија била поробљена од једног народа који је осим освајачког и религиозног фанатизма, тежње за насладом и пљачком у свему другом био јако сиромашан, нарочито културним и стваралачким богатством, те да од својих поробљивача није имала шта ни да добије, јер јој они нису могли дати оно што ни сами нису имали, онда нам њен положај може бити потпуно јасан.

Ово стање у поробљеној Србији можда нам најбоље карактерише путописац Ђорђе Магарашевић са свега неколико речи кад каже: „Но овде, где је већ од неколико векова тиранство гвоздени свој скиптар подигло, владајући по постојаном закону једног само свог произвољења, где нема божанствени муза, нити пак плодова, где царује незнање и сујеверје, глупост и немарност, где угњетени народ само крадом и потајно преткова својих обичаје набљудава — шта мислиш, какав се овде љубопитном пришелцу показује образ? каква ли човекољупца горка напада жалост? — Једна само река — простор неколико коракњаја, крепка је граница, која цепа и дели европско изображење од азиског дивјаштва!“¹

Данас Србија што год има велико од тековина своје прошлости, готово све припада оном периоду њеног битисања до доласка Турака, или пак периоду Нове Српске слободе.

Из периода Турске владавине Србијом јако је мало оних културних тековина којима се она може похвалити, јер Турци не само да их нису стварали, већ су својим поступцима онемогућавали свима онима који су то хтели, било да су их пљачком економски онеспособили за такве подухвате, или једноставно да поробљеном народу нису давали дозволе за подизање већих јавних објеката, без чега се није смело ни помислити нешто градити. Па и онда када би Турске власти издале дозволу за подизање неког јавног објекта, увек су ограничавале намере оних који су ту дозволу тражили, тако да они никада нису могли да подигну нешто у оним размерама у којима су

¹ Магарашевић, Ђорђе: Путовање по Србији у 1827. години, Панчево, 1827. 5.

то планирали и намеравали. Услед тога је архитектура у Србији била јако заостала, неразвијена и на ниском ступњу. Ретко су подизане зграде од тврдог материјала, обично су то биле дашчаре, брвнаре и слично. Тако су се у турско време градиле не само куће и господарске стаје, него и цркве којих је иначе било јако мало. Њих су Турци највише рушили и палили а најмање дозвољавали да се оне оправљају, а поготово подижу нове.

Тек после Српских устанака почетком прошлога века, којима су Срби извојевали слободу и самоуправу синула је слобода и грађевинарству и оно се могло слободно развијати, јер сад Срби нису више морали тражити дозволе од турских власти већ су то они сами себи давали. Па не само то, него су кнез Милош и српске старешине давали иницијативу и личним примером показивали како се треба ангажовати на изградњи и обнови земље. Поред тога су још давали материјалну помоћ и наређивали да се гради и подиже што више цркава, школа и тд.

Но, оно што је вековима пропуштено и изгубљено услед поробљености, није се могло постићи и створити преко дана.

У Србији је и даље настављено да се гради у старом традиционалном стилу Балканске архитектуре само у нешто већим размерама и од тврдог материјала.² Но, овако није могло дуго ићи и на томе се није остало.

Срби из Србије и Срби из Војводине за све време турске управе Србијом одржавали су присне везе и за све то време радили на подизању устанка и маштали о ослобођењу Србије од Турака. Ове везе су биле нарочито ојачале крајем XVIII и почетком XIX века када су Срби из Војводине и материјално помагали дизање устанка у Србији. Тако су Срби из прека вршили благотворни културно-политички утицај на своју браћу у Србији.

После добијања самоуправе и слободе развиле су се и живе трговачке везе између Србије и Аустрије. Тако су ови стални међусобни контакти једних и других допринели и бржем не само културно-политичком утицају и сарадњи, него и другом.

Тај утицај се убрзо осетио у грађевинарству и архитектури која је у Војводини била знатно развијенија и на европском нивоу и коју су Срби у Србији радо и брзо прихватили кад им се за то указала прилика. Један од првих објеката где је пречански начин градње и барок који је тада био увелико распрострањен по Војводини извршио утицај на стил и начин градње у Србији јесте и црква Светог Николе у Остружници о којој ће даље у овом чланку бити више говора.

---

² Овде се мисли на јавне и културне грађевине, јер су се сеоске а у приличној мери и градске куће још дуго градиле као и пре.

Када је кнез Милош одлучио да уреди Топчидер за своју нову престолницу³ и просто га присвоио,⁴ он је од тада још више поклањао пажње Остружници у којој је још од раније постојала скела на Сави, важан трговачки и комуникациони објект преко кога се одвијао знатнији део робне размене између Србије и Аустрије, јер је Милош испланирао да у Топчидеру поред дворца изгради и јаку економију.

На Остружничкој скели се поред услуга за превоз наплаћивала и такса (нека врста царине), јер сви они који су извозили или увозили какву робу, морали су још при самом прелазу платити и ову врсту дажбине.

Из Србије су се извозиле углавном: дебеле свиње, стока, со, ракија и вино, воће, мед и тд. Главном прехрамбени производи. А увозени су разни фабрикати и индустриска роба, нарочито оружје и ратни материјал, жељезо, стакло и др.

Кнез Милош, који је много давао на изградњу цркви, да би се одужио Остружничанима за чување скеле, а опет са друге стране да би се показао пред својим суседима преко Саве, одлучио је да упоредо са изградњом конака у Топчидеру подигне у Остружници једну већу и лепшу цркву од тврдог материјала какве до тада нису биле подизане у Србији.

Будући дубоко религиозан⁵ и знајући снагу и заслуге Цркве, кнез Милош је много помагао Цркву и био јој привржен.

Милошево залагање за оправку и подизање нових цркава најбоље нам илуструје већ цитирани путописац Борђе Магарашевић: „Сијатељњејши је кнез особену, своју пажњу, откако је владати започео, обратио на зидање цркви, а сатим на украшење и распрострањење благочасти за којом сваки Србљин чезне и за које и сами живот свој радо жртвује. Он је многе порушене и попаљене манастире обновити и поправити, многе пакна ново сасвим сазидати дао својим трошком.“⁶

У то време црква је још увек била једини носилац и чувар националних и културних идеја а тиме и најсигурнији ослонац држави, како у борби против непријатеља и поробљивача, тако исто и у борби против заосталости и неиспмености која је царвала у нашем народу због дугог ропства под Турцима где је било готово немогуће учинити нешто знатније на пољу културе, сем окупљати народ и одржавати му дух да не клоне и тиме га очувати као етничку и нацио-

³ Државни Архив СРС, Књажеска Канцеларија, Београдска нахија — 78. Даље ћемо документа овога Архива цитирати само сигнатуром тј. КК одељење — број документа На пр. КК VI — 78.

⁴ КК VI — 96.

⁵ Страњаковић, Драг.: Кнез Милош према вери и цркви, Гласник Српске Православне цркве, Београд, 10 (1960), 262—267.

⁶ Магарашевић: цит. дело, 43.

налну целину до тренутка када ће доћи време да он извојује коначну победу, добије независност и поново се покаже пред светом.⁷

По добијању самоуправе (1830.) требало се и Цркви на неки начин одужити, зашта је кнез Милош користио сваку погодну прилику.

Када је кнез Милош 1831. г. отпочео изградњу дворца у Топчидеру, то је била најзгоднија прилика да се искористе исти мајстори и време за подизање цркве у Остружници пошто се она налази свега десетину километара од Топчидера узводно поред Саве.

Крајем априла 1831. г. када је Топчидерски конак већ био у јеку градње, кнез Милош наређује капетану Николи Станковићу и Живку Михајловићу, надзорницима градилишта у Топчидеру, пошто је видео да ће недостати материјала и да мајстори, по утрошку истог не би чекали и дангубили, да их преведу у Остружницу да тамо граде цркву. Ово дознајемо из писма капетана Николе Станковића од 30. априла 1831. године где он каже:

„Ваше Књажеско Сијателство всеМилостивјејши Господару!

Од вашег Књажеског Сијателства 26^{ог} сего ме: априла писмо примио Есам; у коем содржаније дасе повсе дневно. Са Стевом Пазарцем, у Топчидеру код конака Градећег находим, и по совершењу конака да исте Мајсторе за Цркву у Остружници Градити приведем, тачно разумјеосам, кое вашем Књажеском Сијателству все покорњејше за такову Милостиву наредбу неодступно благодарити остаем, . . .“⁸

вати да ће се са градњом цркве ускоро одпочети. И заиста већ 6. маја т. г. Стеван Пазарац, који је са Николом Станковићем водио надзор над изградњом конака у Топчидеру извештава кнеза Милоша следеће:

„Ваша Свјетлости
Милостивјејши Господару!

Покорњејше Вашој Свјетлости јављам, како сам у прошасту Суботу конак у Топчидеру, сав долниј бој иззидао, и по верху ћириша ударио; и по височајшем Налогу Ваше Свјетлости, од 26 = Априла № 1021. предао сам мајсторе Зидаре капетану Николи Станковићу, кои су у прошасту Понедељак започели цркву у Остружници зидати.“¹⁰

⁷ О улози и значају Српске Православне цркве за нацију и стварање државе види: Поповић, Михајло И.: Историска улога Српске цркве у чувању народности и стварању државе, Београд, 1933; Бурђев, Бранислав: Улога цркве у старијој историји Српскога народа, Библиотека „Друштво и религија“, Сарајево, 1964.

⁸ КК VI — 680.

Како он даље изражава наду „даће Совершен бити долни бој зида до два дана т: е: 2 = м: маја . . .“⁹ то је било природно очеки-

⁹ Исто.

¹⁰ КК VI — 107.

Дакле, почетком маја 1831. г. већ је отпочето са градњом цркве у Остружници. Но, како са мајсторима није била учињена никаква погодба за овај посао, зато су они нерадо радили и оклевали што је натерало капетана Николу Станковића да се по том питању обрати кнезу Милошу. Навешћемо тај извештај у целини како би боље сагледали суштину проблема који се наметнуо већ у самом почетку.

„Ваше Књажеско Сијателство
Всемилостивјејши Господару!

Мајстори кои су конак у Топчидеру вашег Сијателства зидали, Позаповјести ваше књажеске Свјетлости, како су долни бој конака свршили, и немајући цигље више за горњи бој. Превео сам 31¹⁰⁹ мајстора у Остружницу Цркву у Име Бога Градити но Мајстори зактевају погодбу имати, и без погодбе нешто тихо раде, зато доходим ваше књажеско Сијателство всепокорњејше упитати, како ћу с Мајсторском погодбом амо учинити, а за рану ниову разредиосам по Селу на имуће људе по Едног Мајстора ранити, а како би се цигља донела, Таки би од Цркве Мајсторе од Ступио, и конаку у Топчидер одвео, да би се ире свршио, при коем јављајући вам Свјетлости очекиваћу Милостивог наставленија вашег остаем и Есам

ваше

Књажеске Свјетлости
Препокорњејши слуга
Никола Станковић¹¹

У Остружници
10 — Маја 831

На ово писмо кнез Милош је одмах одговорио следеће:

„Ви мајсторима што остружничку цркву граде, кажите, да само примјерно раде и да не оклевају, а ја ћу се с њима лако погодити. кад тамо доћем. То вам одговарам на писмо ваше од 10 т. и остаем ваш благонаклонац

М. О.¹²

Ово би били углавном писани документи из 1831. г. а изгледа да их више и није било, јер како смо видели из Милошевог одговора да је он одлучио да лично дође у Остружницу и сврши све послове сам усмено, што је он вероватно и учинио зато из тог периода и нема много писаних докумената.

Из каснијих докумената које ћемо овде навести видећемо колико је и шта те године урађено на подизању Остружничке цркве, а сада да се још мало задржимо на оном Станковићевом писму кнезу Милошу од 10. маја 1831. г.

Из тога писма се види да су мајстори користили предахе у изградњи Топчидера за подизање Остружничке цркве.¹³

¹¹ КК IV — 682.

¹² Исто.

¹³ КК VI — 112. Из овога акта се види да је већ 24. маја т.г. на конаку у Топчидеру био подигнут и горњи спрат. Упореди са КК VI — 107.

Даље видимо да је и само село учествовало на неки начин у изградњи поменуће цркве, на тај начин, што су мајстори били распоређени по имућнијим кућама на храну, а вероватно је село поред тога давало још и радну снагу јер је то била готово устаљена пракса онога времена.¹⁴ Према томе: Милош је овде био само као финансијер који је плаћао мајсторе и материјал, а остало је давало село.

Што се тиче тога када је Остружничка црква започета да се гради, то се из наведених докумената тачно не види и ако смо јако близу тога. Један други документ нам говори директно о томе. Наиме, 1833. г. кнез Милош је тражио од функционера разних капетанија да му доставе податке о стању започетих цркава, и у једном таквом документу стоји написано: (Предходи извештај о три цркве) „4. Црква Остружничка почета года 831 лети на Светог Николу темељ постављен и говоре да ће од сад Свети Никола лети и њен храм бити је(р)бо доњд није храма.“¹⁵

Дакле, ово би се слагало са већ поменутом документацијом, јер летњи Свети Никола тј. пренос моштију Светог Николе се празнује 9. маја, а из наведене документације смо видели да су мајстори завршили доњи спрат (приземље) на Топчидерском конаку 2. маја 1831. г.¹⁶ и да су 6. маја т. г. већ били у Остружници.¹⁷

Пошто је 24. маја т. г. био подигнут и горњи спрат Топчидерског конака,¹⁸ то значи да су мајстори чим су поставили темељ цркве у Остружници били пребачени награду у Топчидер и о даљем току радова на овој цркви немамо никаквих података све до 1833. г. Но, на њој је ипак рађено још исте године она је била подигнута до свода и онда се стало да би се зидови осушили и слегли. То дознајемо из молбе Остружничког свештеника и парохијана, у ствари црквеног одбора у којој они пишу:

„Ваша Свјетлости
Милостивјејши Господару!

По преданој препокорњејшој прозби нашој ВАШЕЈ СВЈЕТЛОСТИ благоизволили сте нам пређе две године, не само дозвољеније дати, да Цркву у Остружници имати можемо, него Отеческу Милост и рукопомоћ у том указујући нам. Заповједили сте били Почившем Капетану Станковићу, те е он још у оно време, набавивши нуждни материјал за Цркву, и мајсторе извео, који су цркву у свему до свода подигли. За свод пак Црквони отложеное на време, док би се Дувар осушио и укрјепио, да не би метајући Свод на Сиров Дувар, ка-

¹⁴ КК VI — 180 и други.

¹⁵ Државни Архив, Збирка Мите Петровића, (несрећена грађа) 1833. Петровић, Мита: Финансије и установе обновљене Србије до 1901. 767. Мита Петровић интерпретира ово мало слободније и код њега гласи: „... јербо до сад није храма имало.“ Међутим у оргиналу стоји овако како смо га ми овде цитирали.

¹⁶ КК VI — 680.

¹⁷ КК VI — 107.

¹⁸ КК VI — 112.

кова квара Цркви било. Ми смо Милостивјејше расположеније ВАШЕ СВЈЕТЛОСТИ с највећом благодарностију примили, и одма смо горњу част Дуварова Црковни како су готови били покрили, да иј не би вода Лети или Зими Кварила. Но ово је већ трећа Година наступила, како Црква у Дуваровима начињена до свода стоји, међу коим временом Дуварови не само да су се сасвим осушили, него су се и с легли, у колико (су) се сирови слегнути могли.

Зато кољенопреклоно цјеливајући Скут и руку. Молимо, ВАШУ СВЈЕТЛОСТ, да би се ВАШОМ Отеческом Милостћу почета Црква, и Сводом овога Љета довршила, ербо онако недовршена стојећи, у колико е с од пређе Дувар поправити могао, толико већма даље остајући, падањем воде квари се и Малтер одпада.

Познавајући превелику и Отеческу Милост ВАШЕ СВЈЕТЛОСТИ, до данас у подобним случајевима раду нашем указивану, надамосе да ће и нама Милостивјејше дозвољено бити, да би почету Цркву довршили, за кое молећи прбивамо.

У Остружници
Марта 13
1833.

ВАШЕ СВЈЕТЛОСТИ
Милостивјејшег Господара
Препокорњејши
Мијаил Поповић Парох Остружнички
Парохијани
Јован Томић
Живко Стојковић
из Остружнице
Панта Дмитривић
из Моштанице
Паун Живковић
из Умке
Мијаило Петровић
из Пећани
Стефан Илић
из Зупче.¹⁹

После ове молбе Остружничана кнез Милош наређује „Гувернатору вароши и нахије Београдске« Јеврему Обреновићу, да настоји да се започете цркве у Остружници и Топчидеру, што пре доврше.²⁰

На ово Кнежево писмо Јеврем је одговорио 29. марта т.г. где пред осталог каже:

„Ваша Свјетлости
Всемилоствивјејши Господару!

По мајстор Јањи, примио сам високопочитаемо писмо Ваше Свјетлости од 23. т. м. № 829. и јуче ишао сам у Остружницу, те с мајсторима видио ону цркву, и после погодбу с њима чинио.

Остружничка је црква, 21. аршин шупљине у дуж, а 9. аршина мање једна шака шупљине у ширину. Треба јошт, да се назид, до

¹⁹ КК XXXV — 547.

²⁰ Петровић, Мита: Финансије . . . Књ. I. 770.

свода у наоколо 2 и по аршина. Колико јошт треба камена, да донесу остружничани, а мајстори, да им дају три мајстора за разбијање и вађење камена из мајдана, којих ће плата ући у доњу погодбу; камен, креч, песак и вода да им се донесе на место, и да им се даје на дан по 10. аргата, и цркву да покрију с ћерамидом, и све, што се тиче зидарског заната да сврше на цркви, осем једног кречења и мајстори сами да се раане, ишту 5.500. гроша. 4.250. гроша, кад би иј ми ранили. Мисмо им давали 4.000. гроша, па да се сами раане а 3.000 гроша, па да иј ми ранимо.“²¹

Како је учињена ова погодба није нам познато. Мита Петровић наводи да је она учињена „бугуре“.²² Но, свакако да је она убрзо учињена, јер већ априла месеца видимо да кнез Милош шаље упутства Алекси Симићу по питању Остружничке и Топчидерске цркве, која је он имао да пренесе мајсторима и надзорницима градилишта. Ово дознајемо из писма Алексе Симића од 23. априла 1833. г. где он каже: „За зидање цркве у Топчидеру и Остружници, владаћу се тачно по заповјести вашој.—“²³ На жалост он нам не каже ништа више, сем да ће се владати по упутству.

Сада поново немамо никаквих података о изградњи ове цркве и току радова на њој све до 1836. г. када Остружнички свештеник, у име целе црквене општине, извештава митрополита Петра Јовановића о стању Остружничке цркве са молбом да би се Митрополит заузео код кнеза Милоша да би Милош дао обећану помоћ за њено коначно довршење, јер је она Милошевим трошком и подигнута и стављена под кров још 1833. г. а сад је требало да се још омалтерише и патоше.

По примљеном извештају Остружничког свештеника митрополит Петар Јовановић је целу ствар изложио кнезу Милошу.

„Свјетљејши књаже
Милостивјејши Господару!

Представио ми Е парох Остружнички Михаил Поповић у име цијеле ондашње општине, да Е црква њина, коју сте Ваша Свјетлост о своме трошку воздвигнути усердствовали, са свим сува, и да би се већ сада могла и малтерисати, и Кречити, и патосати; и да би ме јошт боље увјерили, да Е Црква доиста сува, то су извели неког мајстора Дмитра, ово дана из Пожаревца овамо дошавшег, кои Е вративши се то исто засвједочио, да Е сирјеч Црква сува. Представивши ово речениј парох, придао Е, да общество ондашње, нити може иоле што започети, док Вашу Свјетлост не упитају, позивајући се на то, да сте Ваша Свјетлост благоутробно обећали смиловали се о Вашем трошку дати ју малтерисати и патосати, као што је о Вашем трошку и воздвигнута.

²¹ Петровић, Мита: Финансије... Књ. I. 770.

²² Исто.

²³ КК VI — 272.

Представленије ово пароха Остружничког и општине по дужности подносим Вашој Свјетлости на размотреније и милостивјејше рјешеније.

всепокорњејши
Петар Јоанновић

Ваше Свјетлости
Милостивјејшег Господара
у Београду
12. Априла 1836. № 373²⁴

Кнез Милош мора да је добро познавао ситуацију и материјално стање Остружничана и није позитивно одговорио на њихову молбу. Јер су они још 1833. г. једним врло ласкавим писмом тражили одобрење од кнеза Милоша да могу имати још једног свештеника ради лепшег богослужења и парохиских дужности,²⁵ што значи да они нису били баш тако сиромашни и немоћни да доврше своју цркву, како је то покушао да представи Остружнички парох, што је кнезу Милошу, свакако, било познато. Зато је он на Митрополитово писмо дао следећи одговор:

„Његовому Високопреосвјашчен
ству, Господину Петру
Јоанновићу АрхиЕпископу
Бјеоградском и Митрополиту
Сербском;
у Бјеограду

№ 1364
14. Априла 1836
у Пожаревцу

У сојузу с писмом Вашим од 12. тек. 376. казатељно Цркве Остружничке јављамо Вам, да Е довољно, што смо ми Цркву ту подигли, а малтерисање, кречење и Т. Д. остављамо општеству, као што и друга општества себи цркве оправљају.²⁶

После оваквог Кнежевог одговора највероватније је да су Остружничани сами предузели довршење своје цркве, али када и како то нам није познато, јер је то сад постала њихова лична ствар о којој су они сами водили рачуна и нису никога извештавали о радовима, изузев ако је вођена нека евиденција при самој цркви од стране пароха и црквеног одбора, али та грађа и ако је постојала она је

²⁴ КК XXXV — 207 (1—2).

²⁵ КК XXXV — 566.

²⁶ КК XXXV — (3).

током времена пропала, тако да данас о томе немамо сачуван ни један писмени податак.

Када је извршено свечано освећење Остружничке цркве није нам познато, али мора бити да је оно извршено много раније него што је сама црква била потпуно довршена. Јер на основу документата које смо већ навели да се закључити да је у цркви служено и ако она није била још довршена.

На овакав закључак нас просто приморава оно писмо Остружничана од 17. августа 1833. г. којим они, како то већ напоменусмо, врло ласкавим речима, просто кују Милоша у звезде, напомињући да је он ту цркву својом милошћу и подигао; да би на крају тог веома дугог писма, за које морамо рећи да је заиста мајсторски написано, са свега неколико редака изнели следећу молбу: „Молећи се овом приликом да би нам СВЈЕТЛОСТ ВАША истој Цркви, због великољепнијег по нашег Православија обрјадима свјашчедјејствија, и лакшег вњешнии свјашченически по Нурији дужности одправљања, јошт једног Пароха опредјелити, и село Железник, које је јошт од самог почетка Цркви Остружничкој припадало, опет Цркви нашој додати и присојединити милостивјејше благоизволила;“²⁷

Из ове молбе се јасно види да се други свештеник тражи ради богослужења које се односи на цркву и парохију, али првенствено на богослужења која су се обављала у самој цркви, јер у њему се јасно каже: „... због великољепнијег по нашег Православија обрјадима свјашчедјејствија“, и онда додаје: „и лакшег вњешнии (внешнии = спољашњи) свјашченически по Нурији дужности одправљања“, дакле, због спољашњих и унутрашњих дужности тј. дужности које се обављају унутар саме цркве и дужности које се обављају по парохији. Према томе у њој су вршена богослужења још од 1833. г. одмах чим је она била узидана, и она је морала бити још тада освећена, а када је она била потпуно довршена онда је извршено ново освећење. Јер чим се у цркви врше неки радови, па чак и без тога ако је она била нечим оскврњена мора се извршити ново освећење.

Прво освећење неке цркве не мора да значи и њено потпуно довршење, како се то обично узима као време њеног довршења. Наиме, обично се узима за период градње цркве постављање темељца — њено свечано освећење, али то не мора увек бити тачно, као што у већини случајева и није.

Радове на подизању Остружничке цркве изводио је мајстор Јања са својом групом радника која је бројала око 30 људи заједно са мајсторима, калфама и шегртима.²⁸

Јања је тада радио на подизању Милошевог конака у Топчидеру, а од 1832. г. и придворне цркве, одмах до њега.

²⁷ КК XXXV — 566.

²⁸ КК VI — 428; Борђевић, Др. Тихомир Р.: Архивска грађа за Занате и Еснафе у Србији од Другог устанка до Еснафске уредбе 1847. године, СКА, Српски Етнографски Зборник, Београд, 1925, 55—56.

Ове групе радника су биле састављене од мајстора зидара, каменосјецаца и цимермана — тесара на чијем је челу обично стајао један мајстор, који је био уједно и предузимач и главни извођач радова.

Пошто је кнез Милош настојао да се започете цркве у Остружници и Топчидеру што пре доврше,²⁹ у Топчидер је доведена још једна група радника на челу са мајстором Николом Борђевић која је бројала око 25 радника³⁰ и радила са Јањиним радницима на довршењу Топчидерске цркве о чему имамо сигурних података. Но, како је тога љета довршавана и Остружничка црква, није искључена могућност да је мајстор Никола узео учешћа и на њеном довршењу (зидању сводова и постављању крова) и ако се у Јефремовом писму од 29. марта 1833. године спомиње само мајстор Јања. То је вероватно због тога што мајстор Никола још у то време није био ангажован за рад у Топчидеру. Он је тада радио на неким објектима у Београду и тек 12. јуна 1833. г. он се прикључио мајстору Јањи у Топчидеру.³¹

Будући да је обе цркве подизао кнез Милош о своме трошку и да је за обе наредио да се што пре доврше, кажемо, није искључена могућност да је мајстор Никола помогао Јањи и у Остружници као у Топчидеру. Али док за Топчидерску цркву имамо сигурних података да су Јања и Никола 1833. г. радили заједно од 12. јуна па све до њеног довршења 20. септембра те године, то исто немамо и за Остружничку цркву и због тога то и не смемо тврдити са сигурношћу већ само указати на могућност која није искључена, јер за њу постоји доста вероватноће.

За Остружничку цркву смо већ рекли да је од тврдог материјала, и у једном документу који смо навели дали неке техничке податке о њој, зато их овде нећемо износити поново, већ само мало допунити.

Док је Топчидерска црква зидана тесаним каменом, Остружничка је од обичног камена и цигле, заливана кречним малтером. Смалтерисана је и споља и изнутра. Дужни зидови имају с обе стране испусте који служе као појачања дебелим зидовима. Са јужне стране има три уска, висока прозора чији се горњи део завршава кружно. Са северне стране су два прозора исте величине, док је трећи (средњи) упола мањи, јер се испод њега налази споредни улаз у цркву који обично долази са јужне стране а не са северне. Покривена је ситним бибер црепом.

Иначе што се тиче стила и начина градње на који је грађена по свему се подудара са пречанском градњом и рађена је по угледу на њу, јер у Србији још у то време није било уобичајено да се граде велике и простране цркве од тврдог материјала, већ су то обично бивале мале и скромне црквице саграђене од дасака или брвана и слично, које су Турци лако уништавали, а и зуб времена их је лако нагризао.

Овој цркви недостаје само торањ па би у потпуности одговарала Војвођанским црквама оног времена. Саграђена је у барокном

²⁹ Петровић, М. ц.д. књ. I. 770.

³⁰ КК VI — 428; Борђевић, Т. ц.д. 55—56.

³¹ Д. А. Збирка Мите Петровића, 1833. (несрећена грађа).

стилу, који, иако је почетнички, ипак је приметан. То управо и јесте оно што ову цркву чини вредном пажње, јер су ово почеци и први кораци градње у Србији под утицајем пречанске архитектуре и барока, који је тада почео услед добрих и сталних веза Срба из Србије и Аустрије да продира из Војводине у Србију.

Остружничка црква спада међу прве смелије покушаје увођења једног новог стила и начина у изградњи новоослобођене Србије.

Само две године касније исти мајстори су предузели изградњу придворне цркве у Топчидеру где је овај подухват био много смелији и где је овај начин изградње и стил дошао до пунитета изражаја.

Ово су били тек почеци и пионирски радови које су изводили домаћи мајстори, покушавајући да понешто копирају од својих колега из прека који су томе били далеко вичнији. Али већ непуно деценију после ових покушаја овај начин градње је узео великог маха у целокупној изградњи по Србији а нарочито у Београду, јер се у Србији нису задовољавали само скромним утицајем и копирањем, већ су почели да доводе и мајсторе из прека.³²

Док Топчидерски конак кнеза Милоша спада међу последње значајније објекте саграђене у традиционалном схватању старог Српског стила Балканске архитектуре, којим се тај период и завршава,³³ дотле Остружничка и Топчидерска црква спадају међу прве објекте у Србији подигнуте у барокном стилу и чине прекретницу у дањој изградњи Србије, а нарочито Београда који од тада почиње да добија нови изглед једног сасвим лепог и модерног града.

Овај утицај пречанске архитектуре и барока није се одразио само на црквама, него и на другим врстама објеката, јер се за њим осећала, како то лепо каже један архитекта: „општа тадашња жеља нових грађана.“³⁴ Нови стил и начин изградње брзо су узели толиког маха да је стари заборављен а његови протагонисти, готово, немилосрдно напуштени од своје издашне клијентеле.³⁵

Што се тиче зидног сликарства и иконостаса ту не би имали ништа нарочито да кажемо, јер зидног сликарства нема, а стари иконостас, о коме ништа не знамо, замењен је новим, који је скоријег датума, доста лошег квалитета и од слабог мајстора тако да о њему и не вреди говорити, јер је скоро безвредан, гледајући са уметничке стране, једино што има своју религиозну сврху и примену.

Апсурдно би било тврдити да је Остружничка скела била мост преко кога је Србија увезла нови начин градње и барок, али да је она, заједно са другим прелазима играла велику улогу у везама и

---

³² Коларић, Миодраг: Грађевине и грађевинари Србије од 1790. до 1839. године, Зборник музеја Првог српског устанка, свеска I. Београд, 1959. 26.

³³ Исто, 21.

³⁴ Којић, Бранислав: Стара градска и сеоска архитектура у Србији, Просвета, Београд, 1949. 59.

³⁵ Коларић, Миодраг: цит. дело, 26.

додиру људи који су преносили дух и идеје једни на друге, то је чињеница у коју не треба сумњати.

Овде ћемо споменути још само то да је у близини цркве са северозападне стране 1904. г. подигнута звонара, коју су подигли о своме трошку Коста и Софија Јанић, богати трговци из Македоније у спомен селу Остружници где су живели, како то и пише на плочи која је прикуцата на тој звонари са јужне стране: „Ову звонару подигосмо о своме трошку Коста и Софија Јанић из Македоније за спомен село Остружница 1904.“

Срећа је што ова звонара није дограђена уз саму цркву, као у Врчину, јер црква нема торња, пошто би тиме црква много изгубила од своје оргиналности. овако је сачувала свој првобитни изглед до данас, и служи нам као очит пример зачетка новог начина градње и продора барока у Србију, чиме су везе Срба из Србије и Срба из Војводине са једне стране, а са друге Србије и Аустрије обиљежене и у архитектури и грађевинарству.

НАПОМЕНА:

Сви датуми су урачунати по старом календару, јер је Србија примила нови календар тек после првог светског рата, а до тад су сви датуми рачунати само по старом календару.

Zusammenfassung

Marko Spanovic, Prof.

DIE KIRCHE DES HL. NIKOLAUS IN OSTRUZNICA UND DIE ANFÄNGE DES EINFLUSSES DES BAROCKS AUF DEN BAU VON KIRCHEN IN SERBIEN

Zu Beginn seines Beitrags erwähnt der Verfasser die schweren Zustände in Serbien zu Beginn des 14. Jahrhunderts, sowohl im kulturellen und politischen Bereich, als auch im Bereich des Erschaffens. Aus der Zeit der Gefangenschaft unter den Türken ist wenig an kulturellen Errungenschaften übriggeblieben, sei es wegen der ökonomischen Erschöpfung des Volkes, oder wegen der Verbote von Seite der Türken, Kirchen und andere Objekte zu errichten. Erst nach dem ersten und zweiten serbischen Aufstand zeigte sich eine Möglichkeit einer freieren Entwicklung des kulturellen Lebens im Volke. Fürst Milos gebührt in dieser Beziehung ein besonderer Verdienst. Nicht nur dass er die Initiative ergriffen hätte, sondern mit persönlichem Beispiel zeigte er, wie man sich für die Erbauung und Erneuerung des Landes engagieren sollte. In Serbien baute man bis dahin noch im alten nationalen Stil balkanischer Architektur. Dank der Verbindungen mit Serben aus der Vojvodina machen sich in dieser Zeit Einflüsse vojvodianischer Kirchenarchitektur bemerkbar. Eine der ersten Kirchen die unter Einfluss des vojvodianischen Barocks in Serbien errichtet wurde, war gerade diese Kirche in Ostruznica von der die Rede ist.

Die Kirche in Ostruznica haben im Jahre 1831 die gleichen Meister begonnen zu errichten, die in dieser Zeit das Schloss des Milos in Topcider bauten. Der Verfasser zeigt aufgrund von Archivmaterial, wie der Bau der Kirche stattgefunden hat, und weist auf die Tatsache hin, dass diese bis zum Jahr 1836 noch nicht vollkommen fertiggestellt war. Am Ende erwähnt der Verfasser, dass die Kirchen in Ostruznica und Topcider unter die ersten Objekte in Serbien fallen, die im barocken Stil errichtet worden sind. Als solche stellen sie eine Wende in der weiteren Architektur Serbiens dar.

Проф. Марко Шпанович

ЦЕРКОВЬ СВЯТ. НИКОЛАЯ В ОСТРУЖНИЦЕ И НАЧАЛО БАРОККО В СТРОИТЕЛЬСТВЕ ХРАМОВ В СЕРБИИ

В начале статьи автор говорит о трудных обстоятельствах в Сербии в начале XIX века, в плане культурном и политическом, а также и в области творчества. Из периода турецкого ига осталось не много культурных ценностей, в следствие экономического упадка и по причине турецкого запрета на строительство храмов и других объектов. И только после Первого и Второго сербских восстаний против турок появилась возможность более свободного развития культурной жизни народа. Особые заслуги на этом плане имеет сербский князь Милош. Он не только дал толчок этому делу, но и личным примером показал как надо заниматься строительством и возобновлением страны. До тех пор в Сербии в строительстве преобладал национальный балканский стиль в архитектуре. Благодаря связям с сербами в Воеводине в то время в Сербию постепенно проникают особенности тамошней церковной архитектуры. Один из первых храмов в Сербии, построенных под влиянием барокко из Воеводины был именно храм в Остружнице, о котором здесь идёт речь.

Храм в Остружнице начали строить (в 1831 г) те же самые зодчие, которые строили и конак-дворец князя Милоша на Топчидере (в Белграде). На основании материалов из архивов автор показывает процесс постройки храма и указывает на тот факт, что храм ни к концу 1836 года не был до конца построен. Храмы в Остружнице и на Топчидере, подчёркивает автор в конце статьи, были между первыми зданиями в Сербии построенными в стиле барокко. Таким образом они представляют поворот в дальнейшем строительстве храмов в Сербии.